

підсипкою фарбою, поховання, здійснені в підбоях та катакомбах (Біленьке, Коблеве, Нагорне, Фурманівка). У деяких випадках це підтверджено антропологічно. Зокрема, вибірки лівобережних пам'яток, зокрема могильника Сад включають сарматський морфологічний компонент. Присутність сарматського компонента поміж населення Пруто-Дністровського межиріччя не виключала й М. С. Великанова: *Великанова М. С. Палеоантропология Прутско-Днестровского междуречья.*— М., 1975.— С. 90.

³⁷ Див. наприклад: *Веймарн Е. В., Айбабин А. И.* Скалистинский могильник.— К., 1993.— Рис. 74, 19; *Istvánovits E.* Das Gräberfeld aus dem 4.-5. Jahrhundert von Tiszadob-Sziget // *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae.*— 1993.— 45.— P. 131.— Abb. 8; *Svoboda B.* Čechy v době stěhování národů — Praha, 1965.—Tab. XIII:11, LXXVIII:7, XCIV:17, XCVI:13, CX:14; *Schulze-Dörrlamm M.* Op. cit.— Abb. 2:13—15.

О. В. Бобровская

ЖЕНСКИЕ ПОЯСНЫЕ АМУЛЕТЫ ЧЕРНЯХОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ

В женском уборе черняховской культуры широкое распространение получили комплекты амулетов, состоящие из костяных пирамидальных подвесок, раковин *Cypraea pantarina* и *Bolinus brandaris* семейства *Murgicidae*, а також зубов животных. Дата комплексов с поясными амулетами — середина — третья четверть IV в. Их попадание в ареал черняховской культуры обусловлено стабилизацией морской торговли после завершения «готских» войн, а также, вероятно, присутствием среди ее носителей потомков западных сарматов.

О. В. Bobrovska

FEMALE WAIST AMULETS OF THE CHERNIAKHIV CULTURE

The sets of amulets containing the shells *Cypraea pantarina* and *Bolinus brandaris*, bone pyramidal pendants and fangs. The sets are dated from the mid/third quarter of the fourth century. Their appearance within the Cherniakhiv's territory is quite explainable in terms of stabilization of sea trade in the aftermath of the «Goths' wars»; the fact that there were some descendants of the Western Sarmatians within the Cherniakhiv community also contributes to the explanation.

КИЇВСЬКИЙ ГОРИЗОНТ ПОСЕЛЕННЯ ГЛЕВАХА

Р. В. Терпиловський

До наукового обігу вводяться матеріали нижнього шару поселення Глеваха на Київщині, розташованого на межі київської та черняхівської культур.

Складність історико-культурної ситуації на Київщині у пізньоримський час, полягає у прикордонному характері цієї території, на якій взаємодіяли північна київська та південна черняхівська культури. Вперше її комплекси в межах однієї пам'ятки були достовірно зафіксовані на поселенні Глеваха, що дозволило по-новому розглянути цю проблему. Щодо нижнього горизонту поселення у літературі висловлено два погляди. На думку автора, він є київським¹. О. В. Петраус-

© Р. В. ТЕРПИЛОВСЬКИЙ, 1999

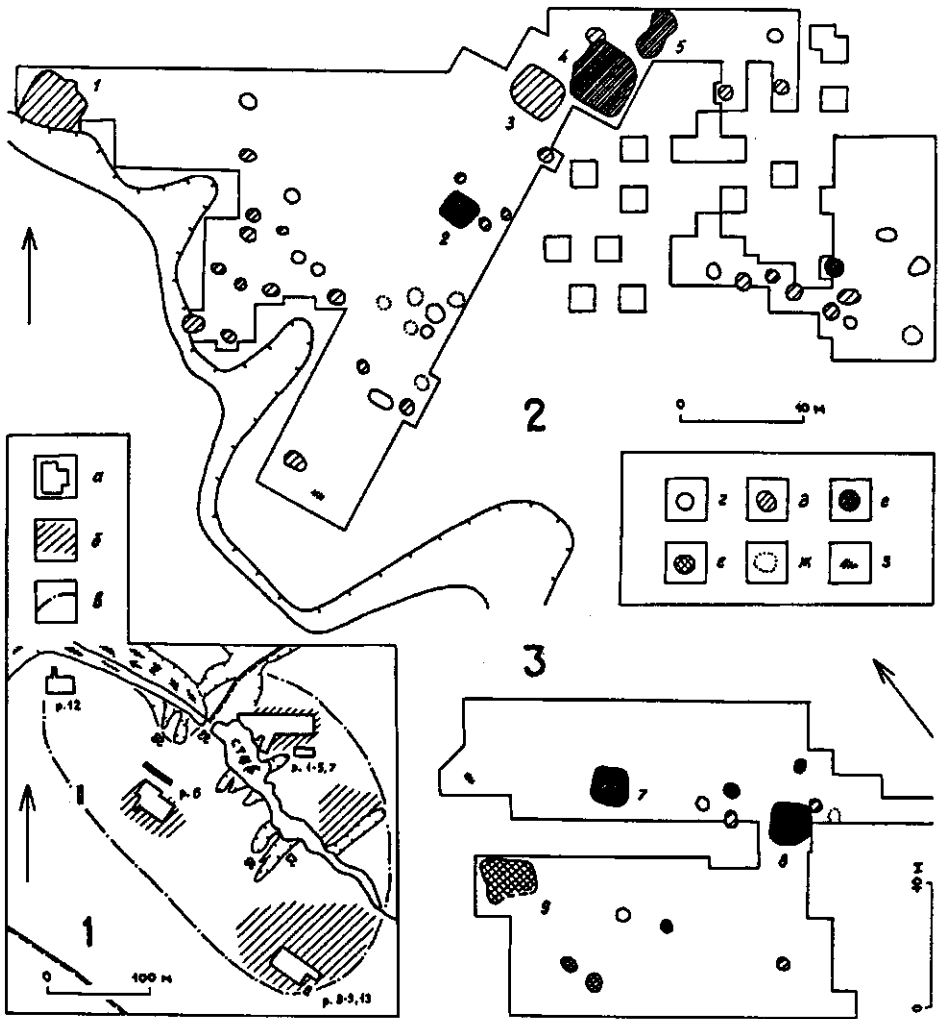

Рис. 1. Глеваха. 1 — ситуаційний план поселення; 2 — плани розкопів 1—5, 7; 3 — 8—9, 13. Умовні позначки: а — межі розкопів; б — ділянки культурного шару; в — загальні межі поселення; г — ями київської культури з ліпною керамікою; д — об'єкти київської культури з ліпною та гончарною керамікою; е — об'єкти черняхівської культури; є — двошарові об'єкти; ж — ями скіфського часу та невизначені; з — вносні вогнища.

кас і Р. Г. Шишкін вважають його черняхівським, що виник на київській основі². У цьому зв'язку доцільно надати детальну публікацію матеріалів з нижнього шару поселення Глеваха, враховуючи, що верхній горизонт пам'ятки вже введений до наукового обігу³.

Поселення знаходиться в уроч. Гатка (Нова Гать) за 0,4 км на захід від околиці одного з хуторів смт Глеваха Васильківського р-ну Київської обл., розташованого поблизу залізничної лінії Київ — Фастів. Поселення займає обидва похилі схили обводненої балки на вододілі річок Віти та Ірпеня. Струмок, що протікає тут, є притокою р. Бобринці, а та, в свою чергу, — правою притокою р. Ірпінь. Струмок перегороджений невеликою гаткою (звідки походить і назва урочища), внаслідок чого тут утворився ставок. Схил правого берега має висоту до 12 м над рівнем ставка, а схил лівого — 22 м. Поширення підйомного матеріалу вказує, що довжина поселення складала близько 400 м при ширині у кілька десятків метрів на кожному з берегів.

Поселення було відкрите у 1980 р. В. М. Даниленком та М. М. Григор'євим, які зібрали матеріал на оранці та по урвищах над ставком. Під час охоронних розкопок було досліджене житло, частково зруйноване урвищем. У 1982, 1984,

1985 роках експедицією Інституту археології АН УРСР під керівництвом автора було досліджено 2912 м² площі поселення.

Непошкоджений культурний шар потужністю 0,1—0,3 м зберігся головним чином навколо об'єктів, що утворювали три компактні групи. На решті території шар був або відсутнім у давнину, або ж повністю розораний у наш час (рис. 1, 1). Культурний шар містить здебільшого знахідки III—IV ст., крім того у невеликій кількості трапляються матеріали доби бронзи та раннього залізного віку. На лівому березі струмка досліджено три господарські ями раннього залізного віку, що містили уламки характерного посуду та пряслице.

Основний період існування пам'ятки належить до III—IV ст. та поділяється на два горизонти — київський і черняхівський. У межах південно-західної ділянки виявлено лише київські матеріали, на південно-східній та північній — як київські, так і черняхівські (рис. 1, 2, 3). Зазначимо, що поза об'єктами шари київської та черняхівської культур стратиграфічно не розділяються. Судячи за дослідженими ділянками, на кожному з етапів свого існування поселення було великим і складалось з кількох відокремлених груп, кожна з яких налічувала до п'яти будівель.

Таким чином, Глеваха за своєю топографією належить до рівнинно-балкових поселень. Зауважимо, що селища такого типу, як і ті, які складаються з відокремлених садиб, не є чисто черняхівською ознакою, а відомі також на відносно ранніх київських пам'ятках, ще не зазнавши черняхівського впливу (Обухів 3, 7, Титова Річка, Шишине 5 та ін.)⁴.

Комплекси київського (нижнього) шару представлені чотирма будівлями, 45 ямами-льохами, черінню виносного вогнища та ямою для випалення вугілля. Три споруди, очевидно, були житлами, розміри їх відносно великі, форма в плані прямокутна, долівка щільно втрамбована.

Житло 1 досліджене у 1980 р. на краю берега. Судячи за двома перпендикулярними стінами, що повністю збереглися, розміри котловану складали 4,5×4,4 м. Споруда орієнтована кутами приблизно за сторонами світу. Долівка вирівняна, оскільки житло розташоване на схилі. Її глибина 0,25—0,85 м*. Окремі ділянки долівки обпалені, в заповненні знайдено шматки глиняної обмазки (рис. 2). У житлі виявлено близько 400 фрагментів кераміки, причому 52% її належить до київської культури (уламки ліпних горщиків і дев'яти дисків). Решта — гончарний посуд черняхівської культури, 82% її належить до столової кераміки (мисок, глечиків). Тут також знайдено три пряслиця, одне — із стінки амфори, і залізний стрижень з петлею на кінці (кресало?) (рис. 3).

Житло 3 було в плані прямокутним із заокругленими кутами (4×3,4 м). Глибина 0,91—1,08 м. У центрі втоптані долівки — глибока стовпова яма, обпалена пляма поряд з нею фіксує місце вогнища. У східному куті виявлено дві ямки від паль. Подекуди в кутах трапились скупчення глиняної обмазки (рис. 2). У заповненні знайдено близько 570 фрагментів кераміки (70% київської та 30% гончарної черняхівської, що представлена майже виключно уламками столового посуду — мисок та глека). Виявлено також бронзову пластинчасту лунницю, фрагментований кістяний гребінь, залізний ніж-ложкоріз, три пряслиця та уламок великої намистини зеленуватого скла (рис. 4).

Житло 9 розташоване на лівому березі струмка над давньою промоїною, що ускладнило його фіксацію. Форма його прямокутна в плані (4,2×3,4 м). Довгою віссю споруда орієнтована приблизно вздовж схилу. Глибина 0,96—1,2 м (0,51—0,75 м від рівня материка). Стінки майже вертикальні, долівка нерівна. У південно-західному куті — напівкруглий виступ, до якого з середини прилягає невисока сходинка — місце входу. У північно-західному куті обпалена ділянка долівки вказує на місце вогнища (рис. 2). У заповненні житла 9 виділяються два стратиграфічні горизонти: 0,4—0,9 та 0,9—1,2 м. З нижнього горизонту походять велика залізна підв'язна фібула (рис. 5, 1), уламки залізних пластин та глиняне пірамідальне грузило, а також 31 уламок ліпної кераміки, переважно київської культури, і 32 фрагменти черняхівського гончарного посуду.

Будівля 6 була, очевидно, господарською спорудою. Власне, у межах пів-

* Тут і далі глибини вказані від рівня сучасної поверхні, глибини від рівня материка зазначені окремо.

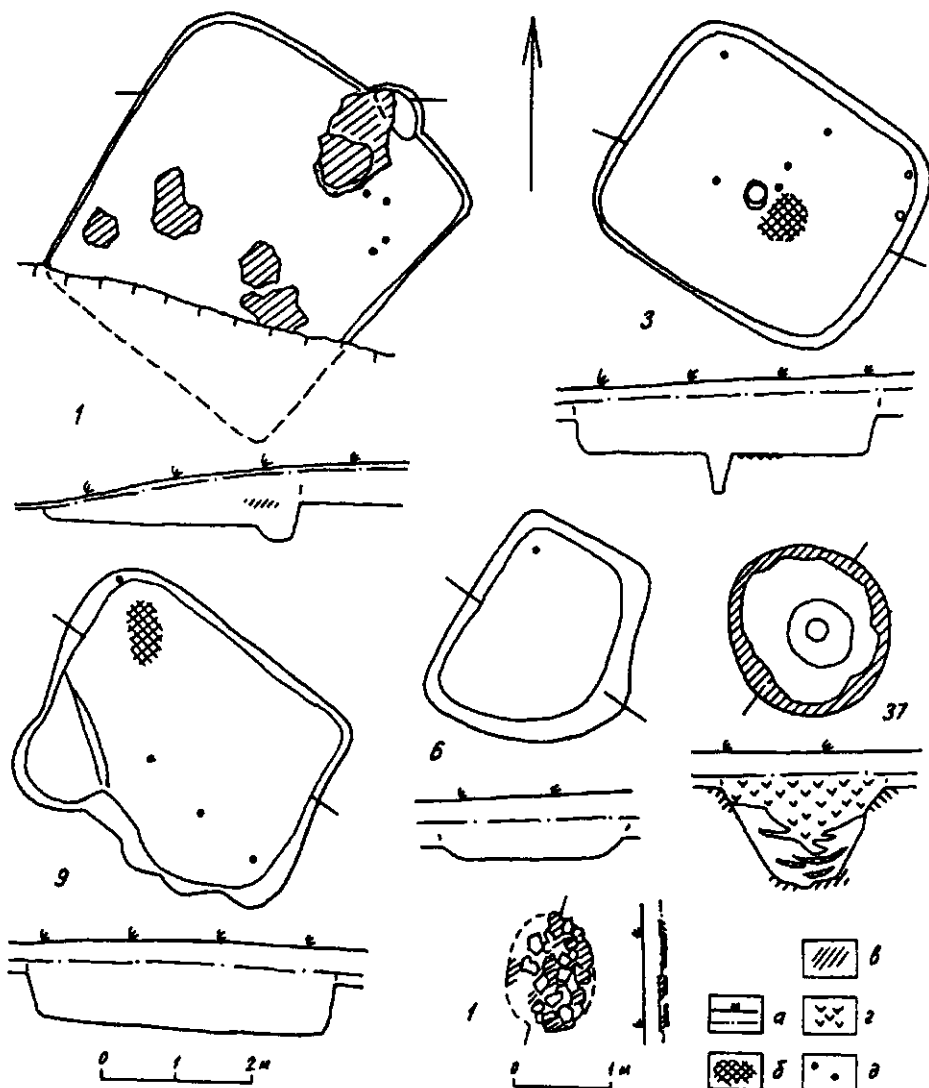

Рис. 2. Глеваха. Плани та розрізи основних споруд київської культури. Умовні позначки: а — орний шар; б — місце вогнища; в — обпалена глина; з — вугілля; д — індивідуальні знахідки.

денно-західної ділянки поселення інших об'єктів крім неї не виявлено. Через значне падіння материка вдалося простежити лише нижню частину її котловану, що мала в плані неправильну чотирикутну форму (2×2,4×2,6×3 м). Долівка заглиблена на 0,9 м (рис. 2). У північному куті будівлі на глибині 0,85 м знайдено залізну голку, а в заповненні основи котловану — маловиразні уламки київського посуду. Між тим, на глибині 0,4—0,6 м над будівлею та навкруги неї знайдено 1820 фрагментів київської кераміки та 135 уламків черняхівського гончарного посуду, причому безпосередньо з району споруди походить лише кілька уламків, а також фрагмент ручки невеликої світлоглиняної амфори (рис. 5, 7; 6, 1—4). Також тут знайдено три точильні бруски з пісковика та кварциту, кілька типових прясельць київської культури та їх уламків, залізний ніж (рис. 5, 6, 10—13) та частина фібули.

Господарські ями в цілому розташовані поблизу жител або дещо нижче їх — по схилу, що особливо помітно на правому березі струмка, де досліджена переважна більшість ям київської культури — 38 (рис. 1, 2). Переважають округлі в плані ями (35 з 45), з більш-менш вертикальними стінками і рівним дном. Їх діаметр у верхній частині — 0,7—1,6 м, найчастіше 0,9—1,2 м. Решта ям-льохів

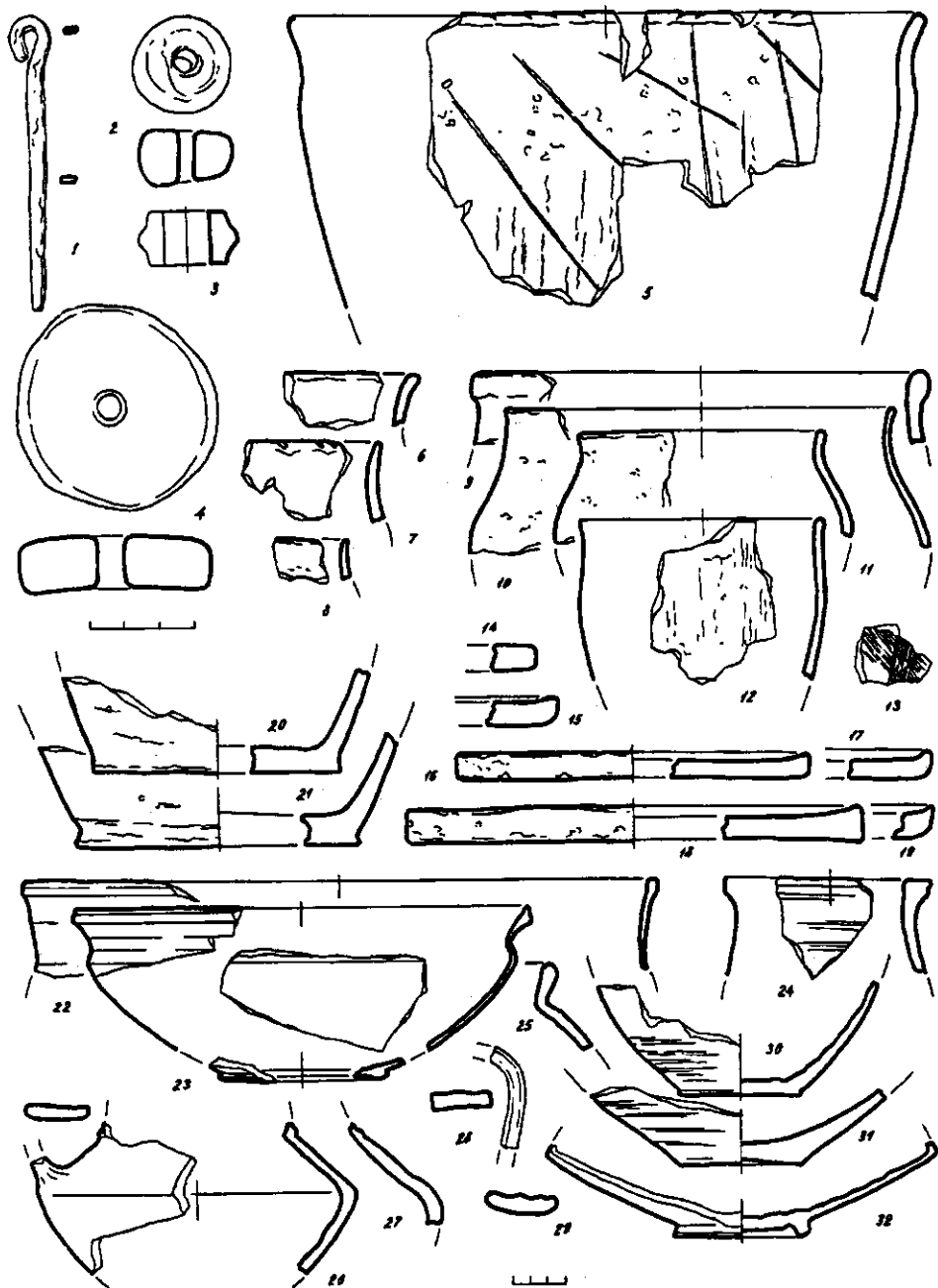

Рис. 3. Глевах. Комплекс будівлі 1 (1 — залізо; 2—4 — глина; 5—21 — ліпна і 22—32 — гончарна кераміка).

має неправильну округлу або овальну форму, причому розміри найбільших з них — 2,4×1,45 та 2×1,6 м. За глибиною ями можна поділити на дві групи: приблизно третю частину становлять споруди глибиною до 1 м, решта — 1—1,5 м. Таким чином, більшість ям була глибоко врізана у щільний глинистий чи супіщаний материк, що робило їх досить надійними сховищами сільськогосподарських продуктів.

Коротко зупинимось на знахідках, що походять з ям-льохів. Ліпна кераміка київської культури трапилась у тій чи іншій кількості у кожній ямі (рис. 6, 15—17). Разом з тим, слід відмітити, що черняхівська гончарна кераміка супро-

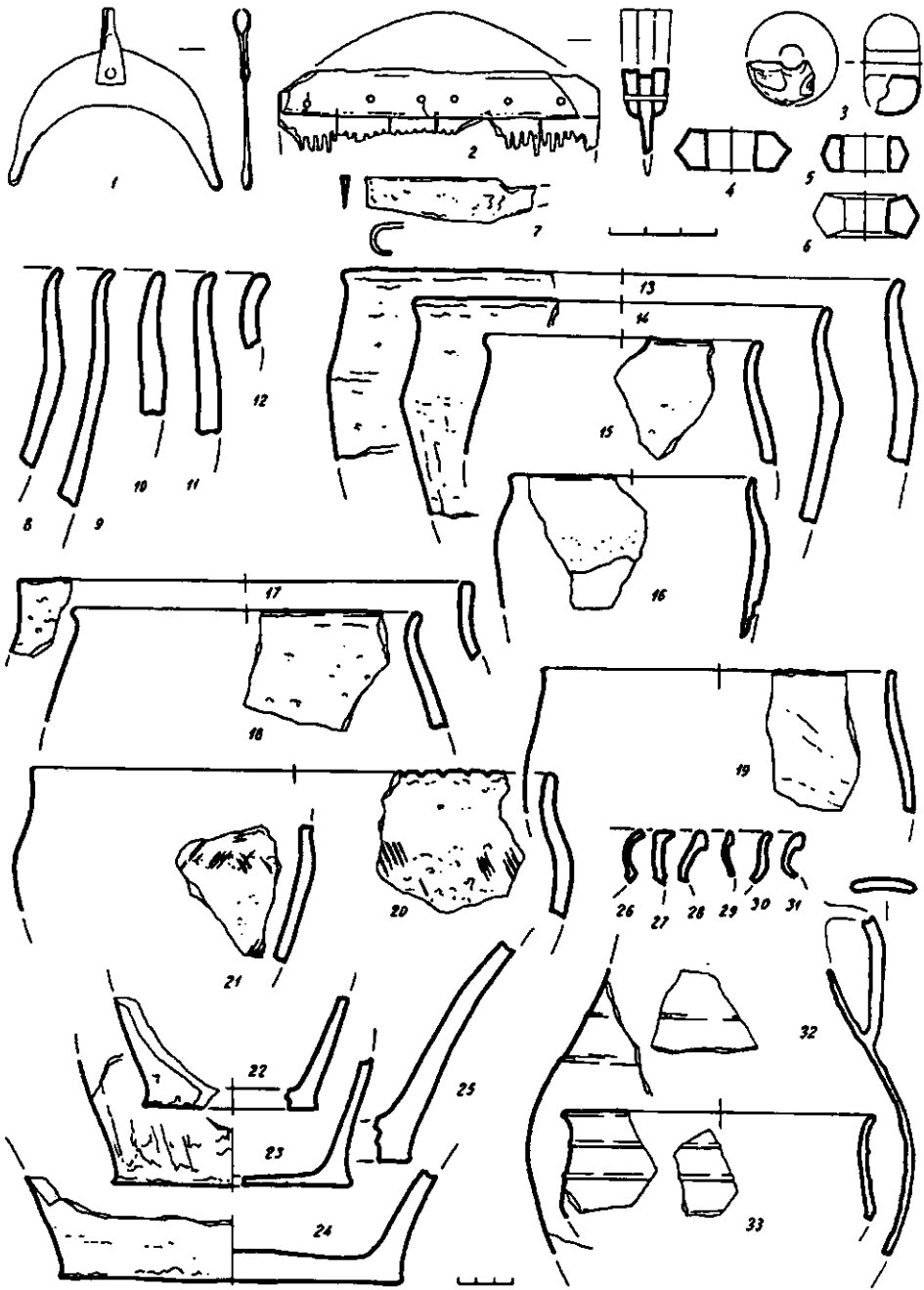

Рис. 4. Глевах. Комплекс будівлі 3 (1 — бронза; 2 — кістка; 3 — скло; 4—6 — глина; 7 — залізо; 8—25 — ліпна та 26—33 — гончарна кераміка).

воджувала її лише у 31 випадку (рис. 1, 2, 3). Більш ніж у десяти випадках це був єдиний фрагмент гончарної посудини. В ямах з київською керамікою також виявлено два фрагментованих і одне ціле пряслиця київського типу, бронзова та залізна під'язні фібули, кістяний гребінь (рис. 5, 2, 4, 5), точильний брусок та розтирач, глиняні грузила, а також кістки тварин, шматки шлаку та обпаленої глиняної обмазки.

Яма б1 була частково засипана, після чого в неї була поставлена велика корчага (рис. 7, 6). У ямах 57 і 58, розташованих поблизу житла 9, також зафіксова-

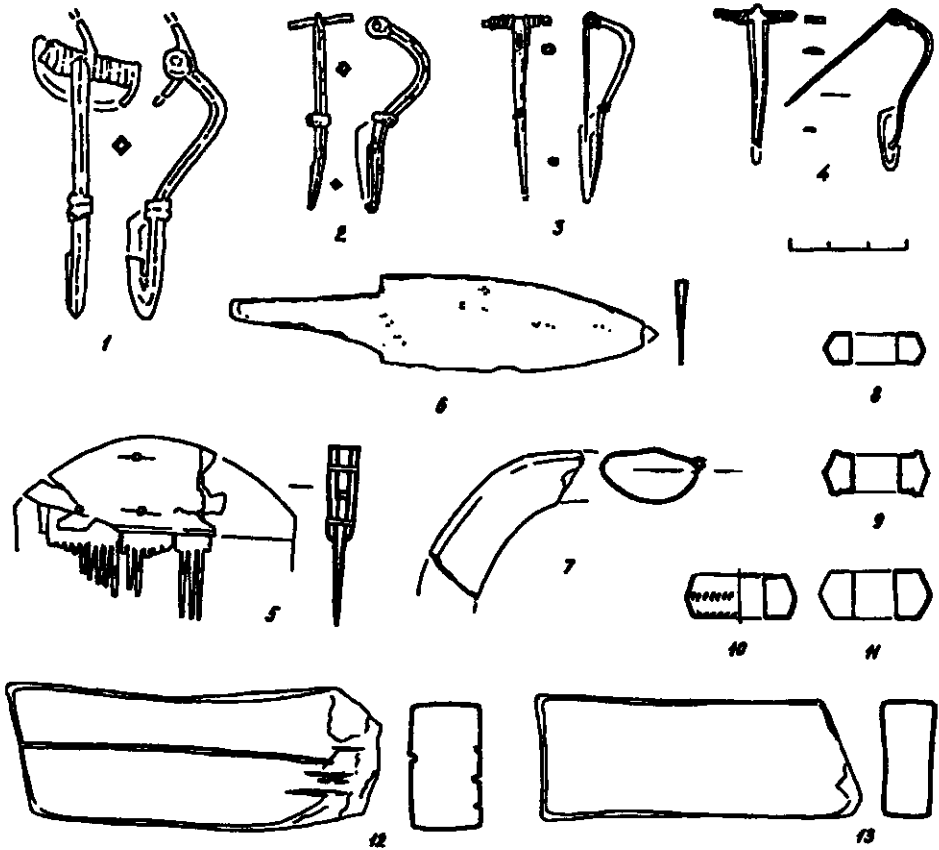

Рис. 5. Глевах. Знахідки київської культури з об'єктів та культурного шару: 1 — будівля 9; 2 — яма 43; 3, 6—13 — культурний шар; 4 — яма 25; 5 — яма 31 (1, 2, 6 — залізо; 3, 4 — бронза; 5 — кістка; 7—11 — глина; 12, 13 — камінь).

но два стратиграфічні горизонти, причому нижній, пов'язаний з часом спорудження льоха, містив матеріали київської культури.

Необхідно нагадати, що в культурному шарі поселення виявлено як ліпну кераміку київської культури, так і гончарну черняхівську. Можливо, проникнення якоїсь частини матеріалу з культурного шару до заповнення об'єктів могло порушити реальне співвідношення ліпної та гончарної кераміки. Тому, безсумнівно, враховані нами дрібні фрагменти гончарного посуду частково потрапили у верхні шари заповнення київських об'єктів випадково. Це зауваження стосується, зокрема, житла 3, де з нижньої частини заповнення походять уламки лише двох черняхівських гончарних посудин: чорнолощеного глека та ребристої миски. Очевидно, так було і з деякими господарськими ямами.

На співвідношення київської та гончарної кераміки проливають світло знахідки з вимостки черені виносного вогнища у правобережній частині поселення. Розташована у нижній частині схилу, що не розорюється, черінь була знайдена на глибині 0,2 м, що, очевидно, відповідає рівню давньої поверхні цієї ділянки (рис. 2). Черінь мала овальну форму (1,1×0,9 м) і була вимощена уламками п'яти ліпних посудин (трьох корчаг та двох великих горщиків). Поверхня одного з них вкрита слідами розкосів гребенем (рис. 7, 1—5). Важливим є той факт, що черінь розташована на шарі гумусованого ґрунту, змитого з верхньої частини поселення, який містив фрагменти ліпної та гончарної кераміки. Це дозволяє стверджувати, що, хоча вимостка складалась лише з ліпних черепків, її не можна вважати більш ранньою, ніж об'єкти, із заповнення яких походить як київська, так і черняхівська кераміка.

Виробничі споруди київської культури представлені ямою для випалювання вугілля, розташованою неподалік від житла 9. Її діаметр на рівні материка скла-

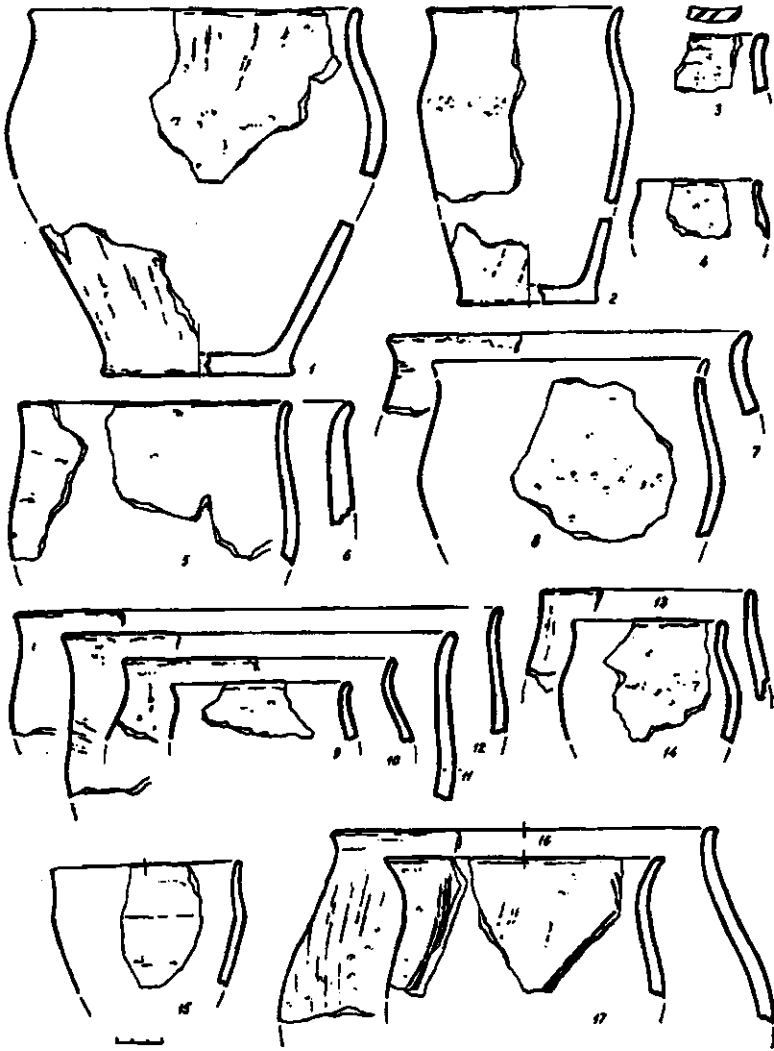

Рис. 6. Глевах. Ліпна кераміка із заповнення споруди 6, її найближчих околиць (1—14) та ям 36 (15), 10 (16) та 21 (17).

дав 1,5 м, стінки похило переходили у дно на глибині 1,4 м (1 м від рівня материка). У верхній частині стінки обпалені на глибину до 7 см. Заповнення ями тут чорне вуглисте, насичене шматками вугілля та ґрунту, який спікся. Нижче конусу вуглистого ґрунту до дна йде материкове заповнення, що перемежується вуглистими прошарками. У центрі обпаленої місцями долівки помічена неглибока стовпова яма (рис. 2). У заповненні ями 37 трапилось лише кілька перепалених уламків київського посуду.

Зупинимось на деяких знахідках, які характеризують київський горизонт поселення. Основну масу матеріалу складає ліпна кераміка. З об'єктів походять дві посудини, профілі яких відтворені повністю, а також 32 горщики і корчаги, реконструйованих до максимального розширення корпусу. Серед них — лише одна посудина з підлощеною поверхнею і ребристим бочком (рис. 6, 15). Фрагменти чорнолощеної ребристої миски знайдені разом з денцем від корчаги, яка була встановлена у невеликій ямці на північно-західній периферії поселення. В об'єктах трапилось 10 уламків глиняних дисків з невеликою закраїною — покриток або прототипів сковорідок. Матеріали з культурного шару дещо доповнюють картину, змальовану київськими об'єктами, але зважаючи, що шар стратиграфічно не розчленовується, у даному випадку враховано лише типову кераміку київської культури — черняхівський гончарний посуд з культурного шару

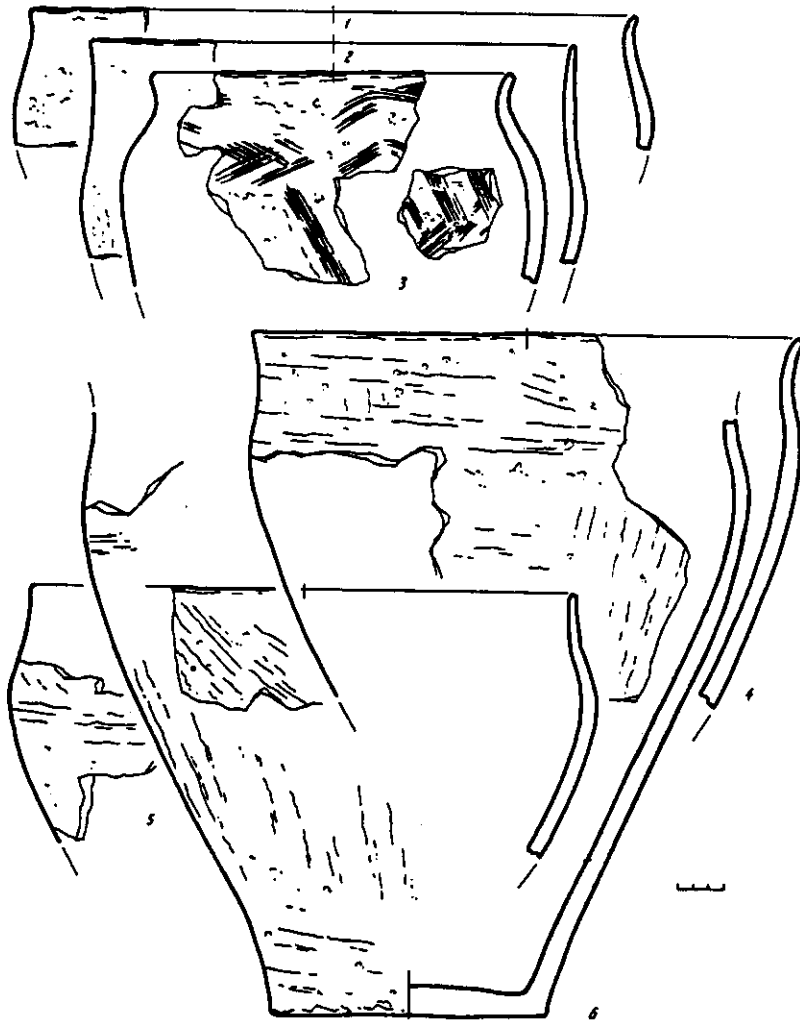

Рис. 7. Глевах. Ліпна кераміка з вимостки вогнища 1 (1—5) та ями 61 (6).

може бути пов'язаний як з київським, так і з черняхівським горизонтом. Переважна більшість керамічних матеріалів походить саме з об'єктів, в той час як у шарі знайдено лише денця двох ліпних корчаг *in situ*, що фіксують рівень давньої поверхні на глибині 0,3—0,4 м від сучасного, уламки двох дисків, а також відносно нечисленні фрагменти ліпних горщиків і корчаг, які не дозволяють реконструювати навіть верхні частини.

У керамічній масі більшості посудин помітні домішки великих або середніх зерен шамоту, досить звичайна й домішка піску, тоді як жорства застосовувалась рідко. Як правило, кераміка відзначається добрим обпалом і високою міцністю. Поверхня брунатно-сірих відтінків, бугриста через великі домішки, за винятком кількох столових посудин. Орнамент відсутній крім кількох випадків розцосів гребенем або стрижнем по сирій глині, а також насічок чи вдавлень на вінцях посудин.

Основу керамічного комплексу пам'ятки, як і київської культури взагалі, складають корчаги і горщики. Підрахунки діаметрів вінця вказують, що найчисленнішу групу становлять невеликі горщики з діаметром вінця 14—18 см. Виділяються також великі горщики (22—26 см). Корчаги (32—40 см) трапляються рідко. Ця картина підтверджується розподілом діаметрів донець у діапазоні від 10 до 24 см. Корчаги і горщики зрідка доповнюються дисками діаметром 18—26 см та ще рідше ребристими чорнолошеними мисками. Враховуючи нечисленність знахідок кераміки двох останніх категорій, класифікація київської

кераміки Глевахи дається лише для горщикоподібних посудин. Серед них переважають широкогорлі з плавними або ребристими обрисами плічок, розташованих у верхній частині, та відносно високими, відігнутими назовні, шийками. Подібні форми, що нагадують горщики типу І-2 за класифікацією кераміки київської культури, найбільш типові для корчаг. Серед горщиків менших розмірів особливо численними є посудини з максимальним розширенням округлого корпусу на середині висоти або трохи вище, з вузьким або відносно широким денцем, які можна віднести до типів І-2 та І-3. Особливістю керамічного комплексу даної пам'ятки є те, що тут досить мало тюльпаноподібних та біконічних горщиків⁵.

Говорячи про черняхівську гончарну кераміку, яка достовірно пов'язана з київськими комплексами, відмітимо значне переважання столових посудин — на один частково реконструйований горщик припадає миска з повним профілем та 10 мисок, реконструйованих більш ніж наполовину, а також не менше десяти фрагментів різних глеків. Усе це, очевидно, свідчить, що гончарна кераміка з нижнього шару є довізною.

Досить характерними для київської культури на всій території її поширення є низькі сплющено-біконічні пряслиця з широким отвором. Саме такими є 12 пряслиць з об'єктів, описаних вище. Крім того, два пряслиця мають округлу форму, одне виточене із стінки амфори, ще одне прикрашене насічками по гранях (рис. 5, 10). Безумовно, саме з київським горизонтом пов'язані одне ціле і три фрагментованих пряслиця з культурного шару.

На деяких інших знахідках доцільніше буде зупинитись при визначенні хронології поселення.

Кілька слів про черняхівський (верхній) шар поселення, якому присвячено окрему працю⁶. Черняхівські комплекси представлені п'ятьма будівлями, 11 господарськими ямами та відкритим вогнищем. Три будівлі, очевидно, були житлами — вони мають відносно великі розміри (4—4,8×4,6 м, будівлі 7—3,3×3 м, будівлі 8—3,55×3,5 м), чотирикутну форму та глиняні стіни. Глибина котлованів — 0,55—1,1 м. В усіх цих будівлях трапились великі скупчення глиняної обмазки стін. Сліди вогнища збереглися лише у будівлі 8. Будівля 2, можливо, використовувалась як господарська споруда — її розміри 2,4×2,25 м. Поряд з житлом 4 була розташована будівля 5, що могла утворювати з ним спільний господарський комплекс. Це рештки гончарної майстерні, точніше, робочого місця гончара (розміри 4,15×1,45—2 м, глибина до 1,7 м) із слідами вісі гончарського круга у спеціальній глиняній подушці.

До числа 11 ям-льохів зі знахідками черняхівської культури входили також верхні стратиграфічні горизонти ям 57 та 58, викопаних ще у київський час. Серед ям переважають споруди, які мали в плані неправильну видовжену форму та похилі стінки. Глибина ям порівняно з київськими невелика. Вогнище із каміння та уламків обмазки розташоване неподалік від житла 7.

Серед фрагментів посуду верхнього горизонту переважала гончарна кераміка (будівля 4 — 82%, будівля 5 — 87,2%, будівля 2 — 70%, будівля 7 — близько 80%, будівля 8 — майже 100%). У трьох мисок реконструйовано повний профіль, 15 столових посудин та два кухонні горщики відтворені частково. Разом з тим, у комплексах, що дали великі колекції кераміки (будівлі 4 і 5), уламки кухонних посудин за кількістю переважають. Асортимент гончарного посуду порівняно з імпортом у київських об'єктах дещо розширився за рахунок трикутих ваз і товстостінних піфосів.

Ліпна кераміка з верхнього горизонту має яскраво виражений вельбарський вигляд — за винятком трьох-чотирьох уламків усі горщики були призмекуватими яйцеподібними посудинами із загнутим всередину краєм. Керамічна маса виразно відрізняється від київської — глина тут має домішки жорстви, піску та інколи шамоту, а також блискітки слюди і піриту. Поверхня посудин у верхній та придонній частинах зазвичай добре заглажена, а інколи підлошена. Середня частина горщиків спеціально зроблена шорсткою (хрпловатою) або обсіпана крупним піском по сирій глині. Кілька посудин мали орнамент у вигляді косих ліній або «граток». З п'яти мисок чотири мають підлошену поверхню. Одна з них була з широким горлом та плавними обрисами плічок, усі інші — закриті, відносно високі, з більш-менш ребристим профілем бочка.

У черняхівських об'єктах знайдено також глиняні грузила для кросен, фрагменти жорен з граніту та туфу, два залізні ножі, шило, пробійник, держак великої ложки, уламок серпа та фрагмент скляної каблучки. У ямі 32 трапилась значна кількість обвугленого зерна. З черняхівським шаром поселення пов'язані також кілька уламків пряслиць та фрагмент великого бойового ножа або однолезого меча.

Основними матеріалами для датування поселення є знахідки 10 фібул, причому по три застібки знайдено безпосередньо у київських та черняхівських об'єктах, а чотири інші — в культурному шарі. З київських комплексів (нижнього стратиграфічного горизонту будівлі 9 та ями 43) походять дві залізні підв'язні двочленні фібули, виготовлені з вузького чотиригранного стрижня без площин, які відрізняються лише розмірами (рис. 5, 1, 2). В цілому, тими ж ознаками характеризуються бронзова фібула і спинка застібки з культурного шару, знайдені, однак, поряд з київськими ямами. Їх різнить лише те, що стрижні, з яких вони зроблені, мають у перетині круглу або підтрикутну форму (рис. 5, 3). За класифікацією Є. Л. Гороховського вони належать до фібул серії А (варіанти 1, 3, 4) і датуються в межах середини III — початку IV ст.⁷

Бронзова фібула з ями 25 дещо іншого типу. Вона також підв'язна, невелика за розмірами, виготовлена з вузької пластини з фасетками, але без площин (рис. 5, 4), що дозволяє вважати її порівняно ранньою. Аналогічні застібки походять, зокрема, з території колишньої Східної Пруссії і належать до другої половини III — початку IV ст.⁸

Для датування київського горизонту можна залучити також фрагментовані кістяні (рогові) гребені з житла 3 та ями 31. Вони однотипні: невеликі тришарові багаточасні з невисокими дугоподібними спинками (рис. 4, 2; 5, 5). Подібні речі належать до варіанту 1 типу I за 3. Томас або варіанту 1а типу I за Г. Ф. Нікітіною, типовому для виробів III та, меншою мірою, IV ст.⁹ Менш суттєво для датування київського шару є бронзова підвіска-лунниця з житла 3 (рис. 4, 1). Вона має аналогії на пізньозарубинецьких пам'ятках I—II ст. — Йосипівці, Картамишевому 2, а також на багатошаровому поселенні Тайманове у Верхньому Подніпров'ї та у прикрасах кола виїмчастих емалей.

Датування черняхівських комплексів визначається за знахідками парних залізних фібул з будівель 4 і 5 та бронзової з житла 7. Вони відрізняються від київських іншою технологією — спинки декоровані фасетками і площинами. Такі вироби досить характерні для черняхівської культури і, в цілому, можуть бути віднесені до IV ст. До цього ж часу належать і дві фрагментовані залізні фібули з культурного шару, котрі, очевидно, можна пов'язати з черняхівським горизонтом. Одна з них «воїнська» з суцільним приймачем, друга — нагадує описану вище. Останню знайдено на ділянці, де виразні черняхівські знахідки відсутні, хоча уламок фібули свідчить, що його відвідували й у IV ст. Уламок каблучки темносинього скла із споруди 5 є, можливо, продукцією рейнських майстерень IV ст.

Для розгляду проблеми співвідношення київського і черняхівського (точніше, черняхівсько-вельбарського) горизонтів поселення Глеваха залучимо стратиграфічні дані. Наприклад, черняхівське житло 4 перерізає кутом яму 36 з київськими знахідками. Виділення двох стратиграфічних горизонтів у ямах 57, 58 і у житлі 9 показує, що ці об'єкти починали своє існування як київські, а згодом були використані черняхівським населенням. Суттєво, що у ямі 58 нижній шар відокремлювався від верхнього завалом обпаленої глиняної обмазки. Можна припустити, що зміна населення відбулася швидко, тому що об'єкти, перераховані вище, не мають стерильних прошарків. Характерно, що у київських комплексах (або шарах двошарових об'єктів) відсутні знахідки черняхівських пряслиць та фрагментів ліпних посудин вельбарського типу. У свою чергу, черняхівські об'єкти не містять відповідних київських матеріалів. Звідси витікає, що спадкоємності, як і перерви між київським і черняхівсько-вельбарським етапами заселення даної пам'ятки практично не було, а зіставлення хронології цих етапів дозволяє встановити, що зміна населення тут відбулася протягом першої половини, швидше, на початку IV ст.

Запропонованому датуванню цілком відповідає київський керамічний комплекс Глевахи, що є досить архаїчним. Тією чи іншою мірою він близький до таких пам'яток Київського Придніпров'я як Козаровичі, Нові Безрадиці, Обу-

хів 3¹⁰. Своєрідність керамічного комплексу Глевахи полягає в нечисленності біконічних горщиків та лошених мисок, досить типових для наведених вище аналогій. Ця риса дещо зближує посуд з Глевахи з київською керамікою Подесення: з поселень Титова Річка поблизу Чернігова та Лавриків Ліс під Новгородом-Сіверським¹¹. Грунтуючись на близькості кераміки та кількох фібул, дані пам'ятки можна синхронізувати та віднести до другого періоду київської культури, який, в цілому, датується другою половиною III — першою половиною IV ст. Поява черняхівських імпортів в цей час помітна лише у південних регіонах поширення київської культури — у Середньому Подніпров'ї та на сході Дніпровського лісостепового Лівобережжя. Серед пам'яток останньої групи, що фіксують початок контакту з черняхівською культурою, за характером ліпної кераміки та імпортих речей до Глевахи найбільш близькими є поселення Букреївка 2 поблизу Курська, Боромля 2 неподалік від Сум та Рідний Край 3 під Харковом¹².

Очевидно, київське населення Глевахи підтримувало торговельно-обмінні відносини з черняхівськими племенами, що з'явилися у південній частині Середнього Подніпров'я (зокрема, в басейні р. Рось) у другій половині III ст. З рубежу III/IV ст. на цій території, до правобережжя Стугни включно, з'являються черняхівські пам'ятки з вельбарською традицією, котрі, можливо, просуваються з Волині. Очевидно, під тиском черняхівських племен «другої хвилі» (типу верхнього горизонту Глевахи) київське населення на деяких ділянках у басейнах Стугни та Ірпеня було вимушене залишити мігрантам місця свого проживання. Не виключено, що це переміщення населення якоюсь мірою відповідає війні між венетами і готами на чолі з Германаріхом, описаній Йорданом¹³.

Таким чином, протягом другої половини III — початку IV ст. мешканці поселення Глеваха були споживачами певних досягнень черняхівської культури — гончарного посуду, деяких типів фібул, гребенів тощо. Рух у напрямку зближення з черняхівською культурою був перерваний вторгненням у Київське Подніпров'я черняхівських племен германського походження. «Кияни», очевидно, були змушені покинути поселення Глеваха і не брали участь у його подальшому житті, тому зіставляти нижній горизонт Глевахи з черняхівською культурою, на мій погляд, нема достатніх підстав.

Однак доля київських общин Середнього Подніпров'я була різною. Більш північні зберегли свою самостійність і традиційну культуру, лише трохи ускладнену деякими черняхівськими запозиченнями. Південні групи населення, які потрапили до черняхівського оточення, згодом набувають все більше провінційно-римських рис, інтегруючись до черняхівської спільності. Яскравим прикладом цього є відоме поселення Журівка Вільшанська, у ранніх об'єктах якого ще простежуються київські та вельбарські традиції (насамперед, у керамічному комплексі), які упродовж IV ст. поступово зникають. Така ж доля, очевидно, спіткала «киян», що мешкали на поселеннях Жуківці, Черняхів, Ново-Липовське та ін.¹⁴.

Примітки

¹ Терпиловский Р. В. Новые исследования памятников III—IV вв. в Среднем Поднепровье // Труды V Международного конгресса археологов-славистов.— К., 1988.— Т. 4.— С. 208—212.

² Петраускас О. В., Шишкін Р. Г. Про черняхівські пам'ятки «змішаного» типу на Правобережжі Київського Подніпров'я // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тис. н. е.— Київ — Львів, 1998.— С. 212—214.

³ Терпиловский Р. В. К проблеме контактов киевской и вельбарской культур // Kultura wielbarska w mlodszym okresie rzymskim.— Lublin, 1989.— Т. 2.— С. 231—247.

⁴ Терпиловский Р. В., Абашина Н. С. Памятники киевской культуры. Свод археологических источников.— К., 1992.— С. 24—28.

⁵ Терпиловский Р. В., Абашина Н. С. Указ. соч.— С. 45—47.

⁶ Терпиловский Р. В. К проблеме контактов...— С. 231—247.

⁷ Гороховский Е. Л. Хронология ювелирных изделий первой половины I тыс. н. э. Лесо-

степного Поднепровья и Южного Побужья.— Автореф. дисс. ... канд. ист. наук.— К., 1988.— С. 153.

⁸ Там же.— С. 160.

⁹ *Thomas S.* Studien zu den germanischen Kammen der romischen Kaiserzeit. // *Arbeits- und Forschungsberichte zur sachsichen Bodendenkmalpflege.*— 1960.— Bd. 8.— S. 75, 120; *Никитина Г. Ф.* Гребни черняховской культуры // *СА.*— 1969.— № 1.— С. 156.

¹⁰ *Терпиловский Р. В., Абашина Н. С.* Указ.соч.— Рис. 19, 25— 28.

¹¹ Там же.— Рис. 34, 38, 39

¹² *Сымонович Э. А.* Букреевка 2 — селище второй четверти I тыс. н. э. возле Курска // *МИАДЛ.*— 1990.— Вып. 1.— С. 78—110; *Некрасова А. Н.* К вопросу о начальном этапе распространения черняховских древностей в Днепровском лесостепном Левобережье // *Охорона і дослідження пам'яток археології Полтавщини (тези доповідей).*— Полтава, 1990.— С. 150, 151; *Терпиловский Р. В., Абашина Н. С.* Указ.соч.— С. 171, 172.

¹³ *Иордан.* О происхождении и деяниях гетов.— М., 1960.— С. 90.

¹⁴ *Абашина Н. С., Обломский А. М., Терпиловский Р. В.* К вопросу о раннеславянских элементах культуры на черняховских памятниках Среднего Поднепровья // *РА.*— 1999.— № 4.— С. 78—98.

Р. В. Терпиловский

КИЕВСКИЙ ГОРИЗОНТ ПОСЕЛЕНИЯ ГЛЕВАХА

Сложность историко-культурной ситуации, сложившейся на Киевщине в поздне римское время, состоит в пограничном характере этой территории, находящейся между северной киевской и южной черняховской культурами. Впервые их комплексы в пределах одного памятника удалось достоверно зафиксировать на поселении Глеваха (Васильковский р-н, Киевской обл.). В ходе раскопок первой половины 80-х гг. здесь исследовано 3000 м² площади. Публикации киевского (нижнего) горизонта поселения и посвящена настоящая статья.

К нему принадлежит четыре постройки, 45 ям-погребов, под выносного очага и яма для выжигания угля. Из объектов и культурного слоя происходит лепная керамика киевской культуры и черняховский керамический импорт, пряслица, железные ножи, кресало, долото, бронзовая подвеска-лунница, точильные бруски и др. Хронология горизонта по находкам подвижных фибул и двух роговых гребней определяется в рамках второй половины III — начала IV в. н. э.

В начале IV в. в Глевахе фиксируется смена населения, вызванная продвижением черняховско-вельбарских племен. Возможно, эти события в какой-то мере соответствуют войне между венетами и готами Германариха, описанной Иорданом.

R. V. Terpilovsky

KYIV HORIZON OF THE GLEVAKHA SETTLEMENT

A complexity of historical and cultural situation in the Kyiv Region in the Later Roman Period derived from the fact that this territory was a border between the northern Kyiv Culture and the southern Cherniakhiv Culture. Archaeological complexes of the both cultures were first reliably investigated in Glevakha settlement (Vasylkiv region, Kyiv oblast). About 3,000 square m were investigated there in the first half of the 1980s. This paper presents the materials from the Kyiv (the lower) horizon of the settlement.

The horizon included four dwellings, 45 storage-pits, the bottom of a fireplace, and the pit for burning out a charcoal. The objects and the horizon itself contained the sherds of hand-made vessels attributed to the Kyiv Culture and the imported ceramics of the Cherniakhiv Culture, and also clay spindle, iron knives, strike, chisel, bronze lunnitsa pendant, and whetstones, etc. The horizon is dated to the period from the second half of the third century to the beginning of the fourth century AD by several fibula and two horny combs.

Because of infiltration of the Cherniakhiv-Wielbark tribes, there were some changes in the composition of the population in the Glevakha settlement at the beginning of the fourth century AD. It seems that these changes were somehow provoked by the war between the Venetes and the Goths of Hermanarich described by Iordan.